

*Місінкевич Л. Л.,
перший проректор Хмельницького
університету управління та права,
доктор історичних наук, доцент*

**Партійно-державна політика радянської влади та
внесок працівників тилу Хмельниччини в Перемогу
у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.**

У січневі дні 1944 року розпочалося визволення нашої області від ярма німецько-фашистських загарбників. Упродовж січня були звільнені районні центри Плужне, Берездів, Полонне, Білогір'я, Славута. 16 лютого 1944 року населення Ізяслава вітало своїх визволителів.

Розпочата 4 березня 1944 року військами Першого Українського фронту Проскурівсько-Чернівецька військова операція завдала важкої поразки німецькому угрупованню «Південь». Червоній армії одразу вдалося прорвати фронт на ділянці Шумське-Любар, а вже 7 березня – вийти на лінію Тернопіль-Проскурів. Німецькі війська упродовж 8 діб потужними контрударами намагалися відбити втрачені позиції. Як згадував маршал Г. К. Жуков, «...тут зав'язалася надзвичайно жорстока битва, якої ми не бачили з часів Курської дуги» [1]. Наші воїни проявили неабияку стійкість, відбивши всі ворожі атаки, знекровивши контрударні частини ворога.

До 4 квітня 1944 року вся територія області була визволена від німецько-фашистських загарбників. Закінчились жахливі часи фашистської окупації. Населення приступало до мирної праці, піднімаючи з руїн та попелу зруйноване війною господарство.

68 років від дня звільнення області – великий проміжок часу. За цей період відбулося чимало важливих подій в історії нашої держави. Україна стала незалежною, суверенною та демократичною державою. Події історичного минулого зобов'язують нас перед світлою пам'яттю поколінь, які не повернулися з фронтів Великої Вітчизняної війни, які поклали своє життя, піднімаючи з руїн народне господарство Української РСР, завжди пам'ятати про їхні ратні та трудові подвиги.

В історії Поділля майже трирічна фашистська окупація закарбувалася жахливими подіями. Нестерпний біль пронизує свідомість, коли згадуються втрати мирного населення та знищення військовополонених у концтаборах та фашистських катівнях, організованих на території нашого краю. 117 тисяч подолян стали остарбайтерами, зазнавши при цьому виняткову дискримінацію, яка виходила із людиноненависницької політики Третього рейху [2].

Важких втрат зазнало народне господарство області. Було спалено та знищено 6 037 громадських будівель, 32 тисячі хат колгоспників. Вивезено до Німеччини сотні тисяч голів колгоспної худоби та коней. Загальні збитки в сільському господарстві, за оцінкою тогочасного голови обласної Ради Ковбасюка, склали 15 мільярдів карбованців [3].

З великою радістю сприйняло населення області визволення від фашистських загарбників. Незважаючи на пекучий біль від страшних днів окупації, необхідно було повертатися до мирної праці, відбудовувати знищені війною промислові підприємства та розорені колгоспи.

У цій складній ситуації партійні та радянські органи очолили роботу з відбудови зруйнованого війною господарства та надання допомоги фронту. За умов страшної розрухи необхідно було провести посівну кампанію, а для цього – підняти все працездатне населення: літніх людей, жінок, підлітків та дітей. І наші земляки зуміли це зробити. До прикладу, у Немировецькому колгоспі ім. Котовського, завершивши достроково посівну, колгоспники вирішили допомогти своїм сусідам із с. Берегелі, які найбільше постраждали від фашистських окупантів і відстали з посівом через нестачу тягла. Виділивши 20 коней зі збруєю та реманентом, вони вийшли працювати на берегельські поля. І таких прикладів було чимало.

Активно включились у відбудову промислових підприємств трудящі міст Кам'янця-Подільського, Проскурова та Шепетівки. Укінці квітня запрацював Шепетівський чавуноливарний завод, на повну потужність почала працювати хлібопекарня та маслозавод. Вагоноремонтний пункт

ст. Шепетівка дав понад план десятки відремонтованих вагонів [4]. Через місяць після звільнення від фашистів відновив роботу зруйнований Дунаєвецький механічний завод та суконна фабрика ім. Леніна, а Довжоцький вапнопальний завод налагодив виробництво вапна в обсязі майже довоєнного рівня [5].

Враховуючи складність із залучення коштів на оборону країни, Державний Комітет Оборони, Рада Народних Комісарів Союзу РСР 4 травня 1944 року ухвалюють рішення про випуск третьої Державної воєнної позики на суму 25 мільярдів карбованців. Трудові колективи з піднесенням сприйняли це повідомлення. У той же день, 4 травня, у колективі Проскурівського птахокомбінату відбувся мітинг, на якому робітниця Одарка Рилова одна із перших передплатила позику на суму 800 крб., заявивши: «Я впевнена, що мої гроші підуть на озброєння Червоної армії, яка у найближчому майбутньому повністю очистить нашу землю від німецької нечесті». За даними Проскурівської міської центральної ощадкаси сума підписки на Державну воєнну позику становила 1 095 000 карбованців [6].

Трудовий колектив Красилівського цукрового заводу звернувся до трудящих району з проханням підтримати грошовими вкладами боєздатність армії, вносячи у фонд Батьківщини 158 325 карбованців. Колгоспниця Фельштинського району Марія Шевчук заявила: «Я підписуюсь на суму 1000 крб. ... Нехай кожен мій карбованець буде перетворений у кулю, нехай вона разить проклятого ворога в саме серце» [7].

Голова Голохвастівської сільської ради Волочиського району Ларіон Будний, підписавшись на 20 тисяч карбованців Державної позики, сказав: «Цей мій внесок стане помстою ворогам за руйни, знущання і смерть». За його прикладом на 15 тисяч крб. придбав облігації коваль колгоспу «Комінтерн» Юрій Крет. Голова колгоспу ім. Ворошилова Роман Рябченко та голова колгоспу ім. Щорса Степан Дзюба з Полонського району внесли у фонд держави по 15 тисяч крб [8].

Трудящими Хмельниччини у фонд Червоної армії було внесено 67 млн. 608 тис. 400 крб. Передбачувана сума воєнної позики була перевиконана майже на 30 млн. карбованців.

Не залишились байдужими до рішень партійних органів, колгоспники сільгоспартілі «Заповіт Ілліча» Новосанджарського району Полтавської області, які звернулися до всіх колгоспників України із закликом організувати шефство над зруйнованими шахтами Донбасу.

Колгоспники колгоспу ім. Леніна Старокостянтинівського району одні з перших на Хмельниччині підтримали ініціативу Полтавчан. У рішенні загальних зборів вони ухвалили взяти шефство над однією із шахт тресту «Фрунзевугілля», надати практичну допомогу гірникам сільськогосподарськими продуктами та направити на відбудову 15 колгоспників. Аналогічне рішення було прийняте на зборах артілі ім. Сталіна Ярмолинецького району [9].

Підтримуючи ці почини, бюро обкому КП(б)У прийняло постанову про організацію шефства районів області над шахтами трестів «Краснодонвугілля» та «Фрунзевугілля» комбінату «Ворошиловградвугілля». Районам було рекомендовано організувати шефство над однією із шахт вказаних трестів, надаючи шахтарям допомогу продуктовими поставками, кріпильним лісом, та направляти колгоспників на відбудову зруйнованих шахт [10].

Трудівники області з особливим розумінням сприйняли постанову обкому партії. Так, колгоспники Старокостянтинівського району в місячний строк зібрали для гірників підшефної шахти № 28 комбінату «Ворошиловградвугілля» 3 тонни харчових продуктів, 16 тонн картоплі та закупили одну корову. Слідом за першою групою колгоспників на відбудову шахти виїхала друга група у складі 127 осіб [11]. Не відстали від них трудівники Михальпільського району. Для підшефної шахти тресту «Фрунзевулілля» вони відправили більше 15 тонн зерна і муки, 100 кг меду,

208 кг масла. Крім допомоги продуктами харчування, на відбудову Донбасу виїхали 130 кращих колгоспників району [12].

По завершенню жнив з колгоспів Волочиського району на підшефну шахту було відправлено 19,5 тонн пшениці, 22 тонни ячменю, 10,5 тонн проса, 5,5 тонн рапсу, 145 тонн картоплі, 14 тонн різних овочів та городини, 8 400 штук яєць [13]. Сільські трудівники Староушицького району для гірників підшефної шахти відправили 5 тонн крупи, 200 кг масла, 300 кг сала та багато інших сільськогосподарських продуктів [14]. Господарства Летичівського, Довжоцького та Смотрицького районів, крім допомоги продуктами харчування, направили на роботу в Донбас 690 колгоспників.

У райони, де проводилась заготівля кріпильного лісу, направлялись спеціальні бригади, виділявся транспорт для вивозки лісоматеріалів на залізничні станції та встановлювався контроль за своєчасним відвантаженням і швидким перевезенням до місць призначення. Так, колгоспники Кам'янець-Подільського району достроково виконали річний план лісозаготівель на 110 відсотків, заготовивши 850 кубометрів кріпильного лісу для шахт Донбасу, 273 кубометри шпал для залізниць [15].

Кожен район області вносив посильний вклад у відбудову шахт вугільного басейну України.

Велика Вітчизняна війна злила в єдине ціле тил і фронт. Трудящі області все більше вкладали праці та коштів у допомогу Червоній армії. 29 липня колгоспники Волочиського району звернулися з відкритим листом до всіх трудящих області організувати збір коштів на побудову танкової колони «Радянське Поділля», внісши при цьому 400 тисяч карбованців. «...кожен з нас хоче якнайшвидше розправитись з німецькими загарбниками і з перемогою закінчити війну...», – писали у своєму листі волочиські колгоспники. «...нехай же грізні танки, побудовані за наші власні кошти, наблизять жаданий час цього великого торжества перемоги...» [16].

Народжена в середовищі колгоспників патріотична ініціатива була схвалена обласним комітетом КП(б)У. Її підтримали робітники та службовці

міста Кам'янця-Подільського, які за короткий час внесли 420 тисяч карбованців на побудову танкової колони. Трудівники Городецького механічного заводу зібрали 78 тисяч карбованців [17].

Колгоспники артїлі «Комунар» Солобковецького району в фонд оборони передали 40 тисяч карбованців, а селяни Пільного-Мукарова – майже 29 тисяч карбованців. Передати тритижневу зарплату на побудову танкової колони ухвалили робітники Старокостянтинівського цукрового заводу [18]. Трудящі Чемеровецького району зібрали 950 тисяч карбованців на зміцнення танкових сил Червоної армії. Інтелігенція Вовковинецького району внесла понад 100 тисяч карбованців. Незважаючи на матеріальну та фінансову скруту, трудящі області продовжували збір коштів. Крім грошей, вносились цінні метали. Директор Кам'янець-Подільської міської електростанції Хілінський здав у держбанк 20 грамів золота [19].

У січні 1945 року танкова колона «Радянське Поділля» вирушила на фронт у складі Першого Українського фронту.

У день звільнення республіки від німецько-фашистських загарбників колгоспники, робітники МТС і радгоспів та спеціалісти сільського господарства України звернулися до всіх працівників сільськогосподарської галузі Союзу РСР із закликом: «...дати фронту і країні більше хліба та інших сільськогосподарських продуктів. ... Хліб – незамінна зброя в боротьбі з ворогом, у боротьбі за дальшу відбудову нашого господарства і зміцнення могутності нашої Батьківщини». У зверненні зазначалося, що трудящі України зобов'язуються до 25 жовтня виконати повністю державний план хлібопоставок, а до 1 листопада 1944 року додатково до плану здати в фонд Червоної армії 15 мільйонів пудів хліба [20].

Необхідно зазначити, що хлібороби Хмельниччини ще до 5 жовтня 1944 року виконали державний план хлібопоставок, але заготівля хліба продовжувалася. Станом на 27 жовтня 1944 року колгоспники Антонінського, Городоцького, Деражнянського, Меджибізького, Михалпільського, Проскурівського, Старокостянтинівського,

Солобковецького, Чорнострівського, Шепетівського та Ярмолинецького районів відправили у фонд Червоної армії 655 680 пудів хліба [21].

Хлібний потік зростав з кожним днем. Населення області працювало за принципом «Чим більший хлібний фонд, тим ближче час перемоги». Працюючи за таким принципом, чорнострівські механізатори виступили з ініціативою провести масову здачу хліба в фонд Червоної армії з особистих запасів. За матеріалами обласної газети «Радянське Поділля» можемо відстежити розвиток цього патріотичного почину в області. Механізатори та комбайнери Антонівської, Волочиської, Грицівської, Кузьминської, Плужнянської, Фельштинської, Ярмолинецької та Оринінської машинно-тракторних станцій з особистих запасів поставили в фонд перемоги 5 440 пудів зерна, одержаного ними на трудовні. Трактористи Красилівської МТС вирішили передати в фонд перемоги з особистих запасів кілограм хліба з кожного виробленого трудовдя [22].

На заклик про створення хлібного фонду Перемоги відгукнулися й окремі колгоспники. По 5 пудів хліба з особистих запасів у фонд армії-визволительниці вирішили передати жителі села Шатави Дунаєвецького району. Першими здали хліб колгоспники Андрій Муляр, Іван Полотнюк, Дмитро Коваль та інші жителі Шатави [23]. Їх підтримали 125 залізничників станції Ярмолинці, які з особистих запасів у фонд Червоної армії передали 900 пудів хліба [24].

Упродовж місяця колгоспниками області було здано в фонд перемоги понад два мільйони пудів хліба [25]. Звитяжна праця хліборобів була відмічена Радою Народних Комісарів СРСР за підсумками Всесоюзного соціалістичного змагання 1944 року [26].

Страшна розруха та відсутність робочої сили в селах змусили керівників районів опиратись на тих старих колгоспників, які мали досвід господарської роботи. Про таку зацікавлену розмову керівників Ярмолинецького району із колгоспниками похилого віку повідомлялось у

газеті «Радянське Поділля». Нарада-бесіда сприяла організації кращої роботи в колгоспах району [27].

Безперечно, навчатися потрібно було у літніх людей, які, слава Богу, ще залишилися і прагнули передати свої знання та вміння молодим. Так працював старий коваль колгоспу ім. Ворошилова Красилівського району Дмитро Вікторович Панасюк, навчаючи п'ятеро дівчат ковальській справі. Вони опанували професію коваля і до кінця зими успішно відремонтували сільськогосподарський реманент, допомогли сусіднім колгоспам [28].

З наближенням першої річниці визволення області трудівниками колгоспу ім. Леніна Проскурівського району було прийнято звернення про розгортання соціалістичного змагання за досягнення кращих результатів у відбудові господарств краю. Чимало в них було послідовників. Швейники та ремонтники одягу Проскурівської артілі «Луч» вирішили виконувати квартальне завдання на 115 відсотків і до 25 березня відкрити нові цехи з пошиття та ремонту одягу [29]. Прагнучи гідно відзначити першу річницю визволення області, колектив Волочиського цукрового заводу на 14 місяців раніше встановленого урядом строку завершив відбудовні роботи [30].

Підтримуючи колгоспників Проскурівського району, трудівники Староушицького району розгорнули масовий збір коштів на зміцнення збройних сил держави. Упродовж двох днів вони зібрали 350 тисяч карбованців для будівництва ескадрилі бойових літаків «Колгоспник Поділля» [31]. Їхня пропозиція отримала широку підтримку у трудових колективах області. Сільськогосподарські артілі Городоцького району зібрали 511 134 карбованці, Ярмолинецького – 400 тисяч, Чорноострівського – 200 тисяч, Дунаєвецького – 150 тисяч, Красилівського – 120 тисяч карбованців [32]. Летавські хлібороби зібрали 200 тисяч карбованців і прийняли ухвалу на ці кошти збудувати два літаки з надписом «Летавський, ордена Леніна, колгосп ім. Леніна» [33]. До річниці визволення області було зібрано і передано в фонд Перемоги 8 мільйонів карбованців.

Слова вдячності за наполегливу працю та збір додаткових коштів на будівництво ескадрилі бойових літаків були висловлені трудящим Староушицького району та Хмельниччини у телеграмах Верховного Головнокомандуючого Маршала Радянського Союзу Й. Сталіна. Це була найвища оцінка звитяжної праці та трудового подвигу наших земляків Державним Комітетом Оборони Союзу РСР [34].

Цілком зрозуміло, що у надзвичайно скрутних матеріальних умовах проживали наші рідні в нелегкі роки звільнення від фашистських загарбників, але їхні помисли та думки були направлені на завершення війни. І рішення Раднаркому Союзу РСР про випуск четвертої Державної воєнної позики було схвально сприйнято в трудових колективах. Це була позика Перемоги, яку нестерпно чекали всі. Лише за один день, 5 травня 1945 року жителі Проскурова, Кам'янця-Подільського та Шепетівки, колгоспники Миньковецького, Шепетівського, Чорноострівського, Городоцького, Полонського, Меджибізького та Ярмолинецького районів передплатили позику на суму 19 мільйонів 115 тисяч карбованців [35].

Оцінюючи перебіг змін, які відбулися в області впродовж року (з квітня 1944 по квітень 1945 років), необхідно зазначити, що трудящі Хмельниччини доклали надзвичайно багато зусиль, щоб повернути регіону довоєнні здобутки, підтримати своєю працею та особистими коштами армію-визволительку. За короткий строк, використовуючи фонди радянського уряду в розмірі 30 мільйонів карбованців грошового кредиту та 200 тисяч кубометрів лісоматеріалів, 9 200 голів великої рогатої худоби та понад 30 тисяч робочих коней з інших регіонів країни, трудівники Хмельниччини зуміли відновити 1 622 колгоспи та 66 машинно-тракторних станцій, створити 5 318 колгоспних тваринницьких ферм. Посівні площі колгоспів було відновлено на 86 відсотків довоєнних площ [36].

Безперечно, тематика конференції надзвичайно актуальна і особливо в наш час, коли різні політичні сили намагаються обріхувати велич здобутків радянського народу у Великій Вітчизняній війні, принизити роль тилу та

значення Червоної Армії, яка розгромила фашистську армаду. Сьогодні ми ведемо мову про працівників тилу, які робили все для того, аби швидше настала перемога. І дуже прикро, коли окремі політики не бажають цього бачити, а звертаються до протилежних історичних фактів, які не стосуються святої Перемоги.

Говорячи про вклад трудівників тилу, потрібно не оминати й тих подій, які ставали на перешкоді відбудови народного господарства області. Не замовчувати факти, коли прогітлерівські елементи українських націоналістів вбивали радянських людей, грабували колгоспи, прагнучи перешкодити відбудові. До прикладу, в село Куяву Ярмолинецького району увірвалися бандити і почали грабувати колгосп та колгоспників. Забрали 15 пудів цукру, 30 пудів муки, сало. Захопили 3-х червоноармійців та колгоспника Івана Коханенка, які стали на захист колгоспників, роздягли їх в полі і розстріляли.

Аналогічна банда, одягнена в червоноармійський одяг, напала на село Міцівці Дунаєвецького району. Пограбували колгосп і колгоспників, відібрали у людей гроші, хліб, сало, а потім вдерлися до хати голови колгоспу і вбили його жінку та сестру, 4-х дітей віком від 4-х до 16 років [37]. Це були події 1944 року. І такі безчинства відбувались упродовж 1945, 1946, 1947 років на території нашої області. Про це можна дізнатися з архівних матеріалів та з першої книги Хмельницького тому «Реабілітовані історією. Хмельницька область». Правду не сховаєш. Вона доступна всім тим, хто бажає її знати.

З перебігу прожитого часу можна сказати, що героїчний радянський народ зумів відстояти мир на нашій планеті, розгромити фашистів, які рвалися до світового панування. У цій благородній справі є значна частка і наших земляків-Хмельничан.

Використані джерела:

1. <http://zal.te.ua/index.php/statti/istorija-kraju/338-vyzvolennja-zalishchyk-vid-nimeckyh-zagarbnykiv>
2. Купратий В.І. Внесок учасників війни-працівників тилу Хмельниччини в розгром фашизму у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Вклад учасників війни – труженників тыла в Победу в Великій Отчественной войне 1941 – 1945 гг. Актуальные проблемы жизнеобеспечения участников войны и пути их решения», Киев, 25 – 26 мая 2011г., – С. 211.

3. IV сесія Кам'янець-Подільської обласної Ради депутатів трудящих // Радянське Поділля, 12 лютого 1945.
4. Поділля відбудовується // Радянське Поділля, 5 травня 1944.
5. На підприємствах м. Дунаєвець // Радянське Поділля, 16 травня 1944.
6. На озброєння Червоної армії // Радянське Поділля, 5 травня 1944.
7. Патріотизм колгоспників // Радянське Поділля, 5 травня 1944.
8. У фонд перемоги // Радянське Поділля, 11 травня 1944.
9. Братська рука гірникам Донбасу // Радянське Поділля, 17 червня 1944.
10. Наше слово // Радянське Поділля, 6 червня 1944. В обкомі КП(б)У // Радянське Поділля, 13 червня 1944.
11. Делегація колгоспників їде в Донбас // Радянське Поділля, 16 липня 1944.
12. Велика сила дружби // Радянське Поділля, 13 вересня 1944.
13. Сотні центнерів хліба, овочів, городини // Радянське Поділля, 13 вересня 1944.
14. Землякам-донбасівцям // Радянське Поділля, 16 липня 1944.
15. Колгоспники Кам'янець-Подільського району перевиконали план лісозаготівель // Радянське Поділля, 19 грудня 1944.
16. Лист колгоспників Волочиського району до всіх колгоспників, робітників і службовців Кам'янець-Подільської області // Радянське Поділля, 29 липня 1944.
17. Трудовим карбованцем доб'ємо фашистського звіра // Радянське Поділля, 1 серпня 1944.
18. Наш внесок у фонд оборони // Радянське Поділля, 1 серпня 1944.
19. На зміцнення обороноздатності // Радянське Поділля, 9 серпня 1944.
20. Звернення колгоспників, колгоспниць, робітників МТС і радгоспів та спеціалістів сільського господарства Радянської України до всіх колгоспників і колгоспниць, працівників МРС і радгоспів, до всіх спеціалістів сільського господарства СРСР // Радянське Поділля, 13 жовтня 1944.
21. Першого листопада – останній строк здачі хліба у фонд Червоної армії // Радянське Поділля, 27 жовтня 1944.
22. По кілограму хліба з кожного трудодня – у фонд перемоги // Радянське Поділля, 7 грудня 1944.
23. По 5 пудів хліба з особистих запасів у фонд перемоги // Радянське Поділля, 18 листопада 1944.
24. Слово товаришам залізничникам // Радянське Поділля, 29 листопада 1944.
25. Успішно завершити всі воєнно-господарські завдання 1944 року // Радянське Поділля, 19 грудня 1944.
26. Примножимо свої сили у Всесоюзному змаганні // Радянське Поділля 23 грудня 1944.
27. На районній нараді стариків колгоспників // Радянське Поділля 16 січня 1945.
28. Ми опанували ковальську справу // Радянське Поділля, 8 березня 1945.
29. Квартальне питання буде перевиконано // Радянське Поділля, 3 лютого 1945.
30. На 14 місяців раніше строку // Радянське Поділля, 4 лютого 1945.
31. 250 тисяч карбованців на озброєння Червоної Армії // Радянське Поділля, 3 лютого 1945.
32. Побудуємо ескадрилью літаків «Колгоспник Поділля» // Радянське Поділля, 6 березня 1945.
33. Колгоспники Летави будують два літаки // Радянське Поділля, 11 березня 1945.
34. Секретареві Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У тов. Устенко // Радянське Поділля, 30 березня 1945.
35. В ім'я Батьківщини // Радянське Поділля, 6 травня 1945.
36. IV сесія Кам'янець-Подільської обласної Ради депутатів трудящих // Радянське Поділля, 18 лютого 1945.
37. Українсько-німецькі націоналісти – вороги радянського народу. // Радянське Поділля 22 листопада 1944.

Внесок учасників війни – трудівників тилу Хмельниччини в перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. Актуальні проблеми життєдіяльності учасників війни і шляхи їх вирішення: Збірник матеріалів обласної науково-практичної конференції - Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2012. – С. 15 – 24.